

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Заклад професійної освіти
«Дніпровський професійний технологічний коледж»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник директора у навчально-методичній
роботі
ЗПО «Дніпровський професійний
технологічний коледж»

Сергій ГОРДІЄНКО

« 28 » серпня 2026

ГЛОСАРІЙ

економічних термінів з навчальної дисципліни

«ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ»

Галузь знань: G Інженерія, виробництво та будівництво

Спеціальність: G9 Прикладна механіка

ОПП: Зварювальне виробництво

Викладач - Юлія ПУСТОВОЙТ

А

Абсолютна перевага

Здатність країни або підприємства виробляти товар чи послугу з меншими витратами ресурсів (або більшою ефективністю) порівняно з іншими виробниками. Теорія абсолютних переваг розроблена А. Смітом.

Авансований капітал

Грошові кошти, які підприємець вкладає (авансує) у придбання засобів виробництва (верстатів, металу) та робочої сили для організації процесу виробництва з метою отримання прибутку.

Автоматичні стабілізатори

Економічні інструменти (податки на прибуток, допомога по безробіттю), які автоматично, без спеціальних рішень уряду, згладжують циклічні коливання економіки, зменшуючи амплітуду спадів і підйомів.

Акциз

Непрямий податок, що включається в ціну товару (переважно масового споживання, наприклад: пальне, електроенергія, алкоголь) і фактично сплачується кінцевим споживачем.

Альтернативні (неявні) витрати

Вигода, втрачена внаслідок невикористання економічного ресурсу в найдохіднішій зі всіх можливих альтернативних сфер застосування. Відображають вартість найкращої втраченої можливості.

Амортизація

Об'єктивний процес поступового перенесення вартості основного капіталу (засобів праці, обладнання) відповідно до його фізичного та морального зносу на вироблену продукцію. Амортизаційні відрахування формують фонд для заміни зношеного обладнання.

$$\text{Річна амортизація} = \frac{\text{Початкова вартість} - \text{Ліквідаційна вартість}}{\text{Строк корисної експлуатації (роки)}}$$

Приклад для спеціальності G9: Зварювальний робот вартістю 1 млн грн, який має пропрацювати 10 років, щорічно переносить 100 тис. грн своєї вартості на собівартість виготовлених металоконструкцій у вигляді амортизації.

Б

Банк

Фінансово-кредитна установа, яка залучає тимчасово вільні грошові кошти підприємств і населення (депозити) та розміщує їх від свого імені на умовах повернення, платності та строковості (кредити).

Банківський (грошовий) мультиплікатор

Макроекономічний показник, що відображає здатність банківської системи збільшувати грошову масу (створювати нові гроші) шляхом багаторазового розширення депозитів та кредитування.

$$m_m = \frac{1}{\text{Норма обов'язкових резервів (rr)}}$$

Бартер

Прямий обмін одного товару або послуги на інший без використання грошей як засобу обігу. Характерний для нерозвинених ринків або періодів гіперінфляції.

Безробіття

Соціально-економічне явище, за якого частина економічно активного (працездатного) населення бажає, але не може знайти роботу. Рівень безробіття розраховується як відсоток безробітних до загальної чисельності робочої сили.

Вид безробіття	Характеристика
Фрикційне	Тимчасове безробіття, пов'язане з добровільним пошуком або зміною місця роботи. Є природним і бажаним явищем.
Структурне	Виникає внаслідок невідповідності кваліфікації робітників сучасним вимогам ринку (через НТП, відмирання старих галузей).
Циклічне	Спричинене загальним спадом виробництва в економіці під час кризи. Найбільш небезпечний вид безробіття.

Бізнес

Будь-яка економічна діяльність, що здійснюється за рахунок власних або залучених коштів з метою отримання прибутку шляхом задоволення потреб ринку.

Біржа

Організаційна форма оптової торгівлі масовими стандартами товарами (товарна біржа), цінними паперами (фондова біржа) або іноземною валютою (валютна біржа) за встановленими правилами.

Бюджетний дефіцит

Стан державного бюджету, за якого видатки уряду перевищують його доходи (насамперед податкові надходження) протягом фінансового року. Покривається за рахунок державних запозичень або емісії грошей.

В

Валовий внутрішній продукт (ВВП)

Сумарна ринкова вартість усіх *кінцевих* товарів і послуг, вироблених у межах території країни (резидентами та нерезидентами) протягом одного року. Це ключовий макроекономічний показник, який розраховується трьома методами:

1. За витратами (метод кінцевого використання):

$$GDP = C + I_g + G + NX$$

Де C - споживчі витрати, I_g - валові інвестиції, G - державні закупівлі, NX - чистий експорт.

2. За доходами (розподільчий метод):

$$GDP = W + R + i + P + A + T_n$$

Де W - зарплата, R - рента, i - відсоток, P - прибуток, A - амортизація, T_n - непрямі податки.

Вартість

У класичній політичній економії (трудова теорія вартості) — це суспільно необхідні витрати праці, уречевлені в товарі. У неокласичній теорії вартість (цінність) блага визначається його корисністю для споживача та рідкістю на ринку.

Валютний курс

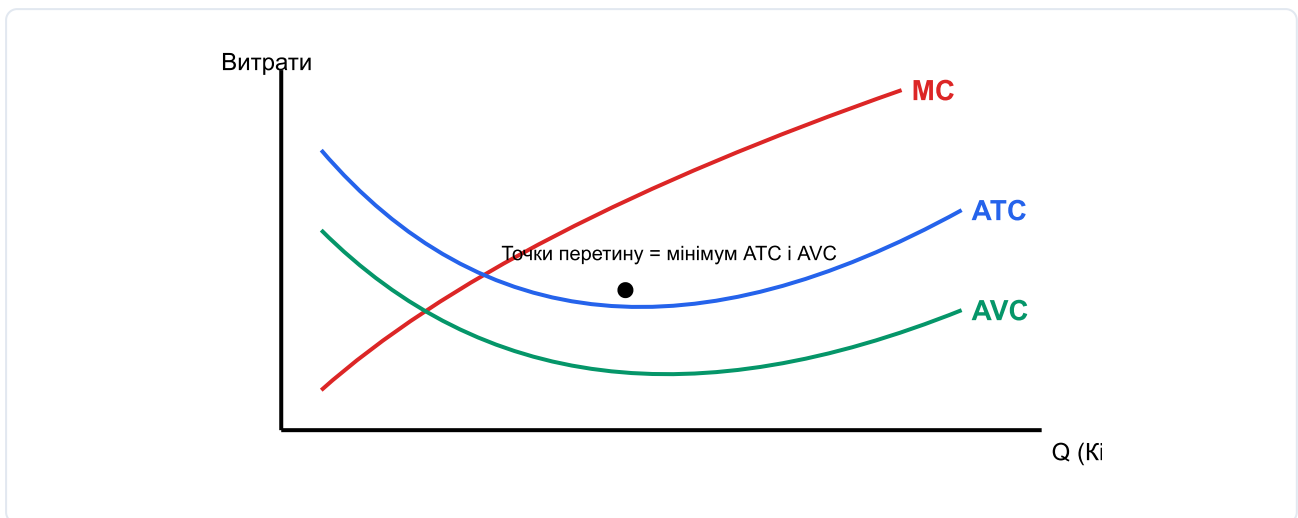
Ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошових одиницях іншої країни (або міжнародних платіжних засобах). Валютні курси бувають фіксованими (встановлюються державою) та плаваючими (визначаються попитом і пропозицією на валютному ринку).

Виробництво

Процес цілеспрямованої діяльності людей, у якому вони за допомогою засобів праці впливають на предмети природи (матеріали), змінюючи їх і пристосовуючи для задоволення власних потреб. Матеріальне виробництво (наприклад, металообробка) є базою економіки.

Витрати виробництва

Грошовий вираз вартості економічних ресурсів, витрачених на виробництво продукції. У мікроекономіці короткострокового періоду загальні (валові) витрати (TC) поділяються на постійні (FC) та змінні (VC).

FC (Постійні) — витрати, що не залежать від обсягу випуску (оренда, амортизація обладнання).

VC (Змінні) — витрати, що змінюються пропорційно до випуску (метал, електроенергія, зарплата робітників).

ATC (Середні) — витрати на одиницю продукції (собівартість одиниці).

MC (Граничні) — приріст витрат на виробництво додаткової одиниці продукції.

Відкрита економіка

Економіка країни, яка активно бере участь у міжнародному поділі праці, міжнародній торгівлі товарами, послугами та технологіями, має високу мобільність капіталу і робочої сили через свої кордони.

Власність

Історично складені економічні відносини між людьми з приводу привласнення засобів виробництва і створеного продукту. Розрізняють *приватну* (індивідуальна, корпоративна) та *суспільну* (державна, комунальна) власність.

Г

Гіперінфляція

Вкрай високий і неконтрольований темп зростання цін (понад 200% на рік або понад 50% на місяць). Супроводжується руйнуванням грошово-кредитної системи, падінням виробництва, бартеризацією обміну та зубожінням населення.

Глобалізація

Процес стрімкої світової економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. В економіці проявляється у стиранні національних кордонів для руху товарів, капіталів (поява Транснаціональних корпорацій - ТНК) та стандартизації технологічних процесів.

Господарський механізм

Сукупність організаційних структур, конкретних форм і методів управління економікою на макро- та мікрорівні. У ринковій економіці він включає механізми ціноутворення, конкуренції, а також важелі державного регулювання (податки, облікову ставку).

Гранична корисність (Marginal Utility)

Додаткове задоволення (вигода), яке отримує споживач від споживання кожної додаткової одиниці блага. Згідно із законом спадної граничної корисності, кожна наступна одиниця товару приносить менше задоволення, ніж попередня.

Граничні витрати (MC - Marginal Costs)

Приріст витрат, необхідних для виробництва ще однієї (додаткової) одиниці продукції. Підприємство максимізує прибуток, нарощуючи виробництво до того обсягу, коли граничний дохід дорівнює граничним витратам ($MR = MC$).

Гроші

Особливий товар, що є загальним еквівалентом вартості всіх інших товарів і послуг. Згідно з еволюційною концепцією, гроші виникли стихійно в результаті тривалого розвитку обміну. Гроші виконують функції: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження (скарбу), засобу платежу та світових грошей.

Грошова маса (Пропозиція грошей)

Сукупність готівкових та безготівкових платіжних засобів, що обслуговують економічний обіг країни. Вимірюється за допомогою грошових агрегатів за ступенем ліквідності:

- **М₀**: Готівка поза банками.
- **М₁**: М₀ + поточні рахунки (депозити до запитання).
- **М₂**: М₁ + строкові депозити.
- **М₃**: М₂ + цінні папери власного боргу банків.

Д

Девальвація

Офіційне зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземних валют. Девальвація стимулює експорт (робить вітчизняні товари дешевшими за кордоном) і стримує імпорт (іноземні товари стають дорожчими на внутрішньому ринку).

Депресія (Дно економічного циклу)

Фаза економічного циклу, що настає після кризи (спаду). Характеризується найнижчим рівнем обсягів виробництва, високим безробіттям, мінімальними інвестиціями та зупинкою падіння цін. Економіка «завмирає» перед початком поживавлення.

Дефлятор ВВП

Макроекономічний показник (індекс цін Пааше), що відображає зміну загального рівня цін на всі товари і послуги, включені до складу ВВП. Використовується для коригування номінального ВВП і переведення його у реальний ВВП.

$$\text{Дефлятор} = \frac{\text{Номінальний ВВП}}{\text{Реальний ВВП}} \times 100\%$$

Дивіденд

Частина чистого прибутку акціонерного товариства, яка виплачується акціонерам (власникам акцій) пропорційно до їхніх часток у статутному капіталі підприємства.

Дискреційна фіскальна політика

Цілеспрямована макроекономічна політика уряду, що полягає у свідомій зміні державних витрат та податкових ставок через прийняття законодавчих актів з метою подолання криз, впливу на зайнятість або стримування інфляції.

Додана вартість

Різниця між виручкою від продажу продукції та вартістю матеріалів (сировини, енергії, послуг), закуплених у інших підприємств. Відображає реальний внесок конкретного підприємства у створення вартості кінцевого продукту (включає зарплату, амортизацію, прибуток).

Досконала (чиста) конкуренція

Ідеальна ринкова модель, за якої на ринку діє нескінченно велика кількість продавців і покупців, що пропонують стандартизовану продукцію. Жоден з учасників не має ринкової влади і не може впливати на ринкову ціну.

Е

Економічна система

Сукупність усіх видів економічної діяльності та інститутів, спрямованих на вирішення головних питань: *Що виробляти? Як виробляти? Для кого виробляти?*. Історично виділяють кілька типів економічних систем:

Традиційна	Командно-адміністративна	Ринкова
Базується на звичаях, ручній праці, общинній власності.	Базується на державній власності, директивному централізованому плануванні.	Базується на приватній власності, конкуренції та вільному ціноутворенні.

Економічне зростання

Довгостроковий процес збільшення потенційного і реального обсягу Валового внутрішнього продукту (ВВП) країни. Буває *екстенсивним* (залучення додаткових ресурсів: нових робітників, станків) та *інтенсивним* (використання досконаліших технологій, підвищення продуктивності праці).

Експорт

Вивезення за кордон товарів, послуг або капіталу для реалізації на зовнішніх ринках. Експорт формує приплив іноземної валюти до країни та покращує торговельний баланс.

Еластичність попиту за ціною

Показник, що характеризує ступінь чутливості споживачів до зміни ціни товару. Показує, на скільки відсотків зміниться обсяг попиту (Q) при зміні ціни (P) на 1%.

$$E_d = \frac{\Delta Q (\%)}{\Delta P (\%)}$$

Якщо попит на промислове обладнання нееластичний ($|E| < 1$), то підвищення ціни заводом призведе до зростання загальної виручки.

Ембарго

Найбільш жорстка форма нетарифного протекціонізму. Повна заборона державою ввезення до своєї країни або вивезення з неї товарів (часто з політичних чи безпекових причин).

Зайнятість

Економічна діяльність громадян, що не суперечить законодавству і приносить їм трудовий дохід (заробітну плату) на законних підставах. Ефективна зайнятість забезпечує раціональне використання людського капіталу в промисловості та інших галузях.

Закон Оукена

Макроекономічний закон, що встановлює кількісну залежність між рівнем безробіття та втратою ВВП. Кожне перевищення фактичного безробіття над його природним рівнем на 1% призводить до відставання фактичного ВВП від потенційного в середньому на 2,5% (коефіцієнт Оукена).

$$\frac{Y - Y^*}{Y^*} \times 100\% = -2.5 \times (u - u^*)$$

Закон попиту

Обернена залежність між ціною і величиною попиту: за інших рівних умов, зниження ціни товару викликає зростання величини попиту на нього, а зростання ціни – зменшення величини попиту (графік – спадна крива D).

Закон пропозиції

Пряма залежність між ціною і величиною пропозиції: за інших рівних умов, зростання ціни викликає збільшення кількості пропонованого виробниками товару, оскільки зростає їхня зацікавленість у прибутку (графік – висхідна крива S).

Заробітна плата

Ціна послуг робочої сили; винагорода, яку отримує найманий працівник. *Номінальна* зарплата – сума грошей у відомості; *Реальна* зарплата – купівельна спроможність грошей, тобто кількість благ, які робітник може придбати (залежить від інфляції).

Знос основного капіталу

Втрата засобами праці (верстатами, будівлями) своєї вартості. *Фізичний знос* виникає в процесі експлуатації та від впливу природи. *Моральний знос* настає внаслідок НТП: поява нових, більш ефективних машин або здешевлення виробництва старих до їх фізичного руйнування.

I

Імпорт

Ввезення товарів, технологій чи капіталу з-за кордону для їх використання та реалізації на внутрішньому ринку країни. Значний імпорт машин та обладнання характерний для країн, що модернізують свою промисловість.

Інвестиції (Капіталовкладення)

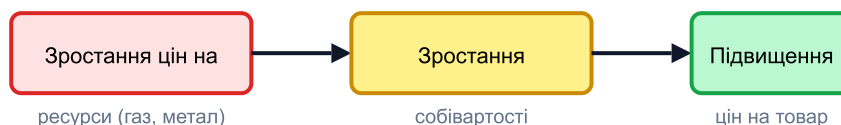
Довгострокове вкладення капіталу в об'єкти підприємницької діяльності з метою отримання прибутку. *Валові інвестиції* (загальна сума) складаються з *амортизації* (заміщення старого обладнання) та *чистих інвестицій* (нарощування нового капіталу).

Індекс споживчих цін (ІСЦ)

Основний показник вимірювання інфляції у країні. Розраховується як відношення вартості фіксованого «споживчого кошика» товарів та послуг у поточному році до його вартості у базовому році (індекс типу Ласпейреса).

Інфляція

Знецінення грошей, зниження їхньої купівельної спроможності, що проявляється у тривалому та загальному зростанні цін на товари та послуги.

Механізм інфляції витрат (пропозиції)

Інфляція попиту виникає, коли сукупний попит в економіці перевищує виробничі потужності (забагато грошей полює за замалою кількістю товарів).

Інфраструктура ринку

Комплекс інституцій та організацій, що забезпечують безперебійне функціонування ринкових відносин та рух товарів, капіталів і робочої сили (біржі, комерційні банки, страхові компанії, транспортна логістика, консалтинг).

К

Капітал (промисловий)

Економічна категорія, що виражає вартість, здатну приносити додаткову вартість. З точки зору виробництва капітал поділяється на **основний** та **оборотний**, здійснюючи постійний кругообіг (гроші → засоби виробництва → готова продукція → збільшені гроші).

Картель

Форма монополістичного об'єднання (змови) юридично незалежних підприємств однієї галузі, які домовляються про ціни, квоти на виробництво та поділ ринків збуту. У більшості країн картелі заборонені антимонопольним законодавством.

Кейнсіанство

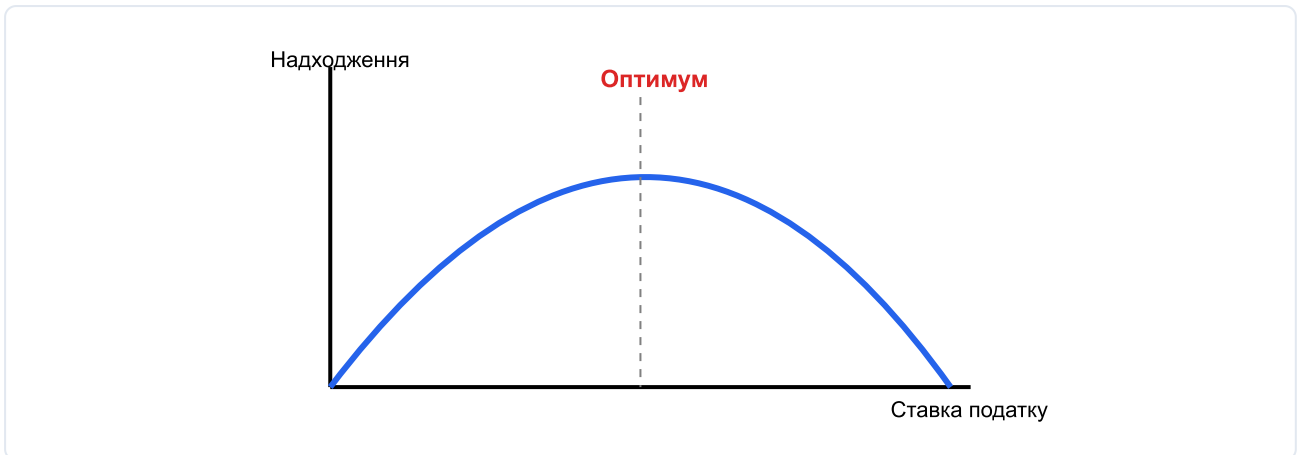
Економічна школа (засновник Дж. М. Кейнс), яка доводить нездатність ринкової економіки до саморегулювання і подолання криз. Обґрунтовує необхідність активного державного втручання через фінансову і монетарну політику для стимулювання сукупного попиту та створення робочих місць.

Конкуренція

Економічне суперництво між учасниками ринку за найкращі умови виробництва і збуту товарів, максимізацію прибутку. Є рушійною силою ринкової економіки, примушує знижувати витрати та впроваджувати інновації.

Крива Лаффера

Графічна модель, розроблена американським економістом А. Лаффером, що відображає залежність між податковою ставкою та загальним обсягом податкових надходжень до державного бюджету.

Показує, що надмірне підвищення податків пригнічує ділову активність і веде до скорочення бази оподаткування (бізнес тікає в «тінь»).

Л

Ліквідність

Здатність активів (майна, цінних паперів) бути швидко обмінаними на гроші без суттєвої втрати їхньої ринкової вартості. Абсолютною ліквідністю володіють самі гроші (готівка).

М

Макроекономіка

Розділ економічної теорії, що вивчає закономірності функціонування національної економіки як єдиного цілого. Досліджує проблеми економічного зростання, інфляції, безробіття, державного бюджету та зовнішньої торгівлі.

Монетарна (грошово-кредитна) політика

Комплекс заходів Національного банку країни щодо регулювання грошової маси та відсоткових ставок в економіці. Основні інструменти: облікова ставка, норми обов'язкових резервів та операції на відкритому ринку з цінними паперами.

Монополія

Модель ринку недосконалої конкуренції, за якої існує лише один продавець унікального товару або послуги, що не має близьких замінників. Монополіст повністю контролює ціну та обсяг пропозиції (диктує ціни), блокуючи вхід на ринок конкурентам.

Н

Національний дохід (НД)

Макроекономічний показник СНР, що є загальною сумою всіх доходів, зароблених власниками факторів виробництва (заробітна плата, рента, відсоток, прибуток) у країні за рік. $\text{НД} = \text{Чистий національний продукт} - \text{Непрямі податки}$.

Натуральне господарство

Історично перша форма організації господарства, за якої продукти праці виробляються виключно для задоволення власних потреб виробника, а не для продажу чи обміну. Має замкнутий характер та базується на ручній праці.

О

Облікова ставка (ставка рефінансування)

Відсоткова ставка, за якою Національний банк країни надає кредити комерційним банкам. Підвищення облікової ставки робить кредити дорожчими і гальмує інфляцію («політика дорогих грошей»).

Оборотний капітал

Частина виробничого капіталу підприємства (сировина, матеріали, електроенергія, зарплата), що повністю споживається протягом одного виробничого циклу і цілком переносить свою вартість на створений продукт.

Олігополія

Ринкова структура, за якої галузь (наприклад, металургія, автомобілебудування) контролюється кількома великими фірмами. Високі бар'єри для входу. Характерна глибока взаємозалежність фірм у ціновій політиці (можливість таємних змов або лідерства в цінах).

П

Підприємництво

Самостійна, ініціативна, систематична господарська діяльність, що здійснюється на власний ризик з метою отримання прибутку. Підприємець виступає новатором, комбінуючи фактори виробництва найбільш ефективним чином.

Платіжний баланс

Систематизований статистичний звіт про всі економічні операції між резидентами даної країни та рештою світу за певний період (рік). Складається з рахунку поточних операцій (експорт-імпорт товарів і послуг) та рахунку операцій з капіталом.

Податки

Обов'язкові, безумовні платежі, що стягуються державою з фізичних та юридичних осіб до бюджету. Поділяються на *прямі* (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фіз. осіб) та *непрямі* (ПДВ, акциз, мито).

Попит (Demand)

Бажання та платоспроможна готовність покупців придбати певну кількість товару за конкретною ціною в даний час. Величина попиту знаходиться в оберненій залежності від ціни товару (Закон попиту).

Прибуток

Економічний результат діяльності підприємства.

- **Бухгалтерський прибуток** = Загальна виручка мінус явні (бухгалтерські) витрати.
- **Економічний прибуток** = Загальна виручка мінус явні та *неявні (альтернативні)* витрати. Позитивний економічний прибуток є стимулом для залучення нових фірм у галузь.

Протекціонізм

Економічна політика держави, спрямована на захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом введення високих митних зборів на імпорتنі товари або нетарифних обмежень (квоти, ліцензії).

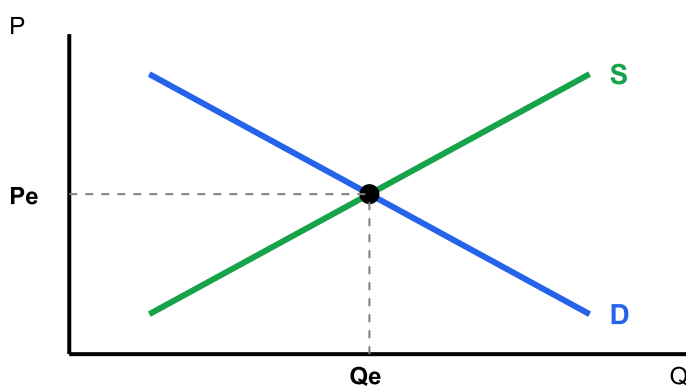
Р

Рента (економічна)

Факторний дохід власника земельної ділянки (або іншого природного ресурсу), пропозиція якого є абсолютно нееластичною (фіксованою). Диференційна рента формується за рахунок різної родючості та місцезнаходження ділянок.

Ринкова рівновага

Стан ринку, за якого обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції. Ціна, що встановлюється при цьому, називається рівноважною (ціною клірингу), і на ринку немає ні дефіциту, ні надлишку товарів.

С

Собівартість

Грошовий вираз витрат підприємства на виробництво та реалізацію одиниці продукції. Слугує базою для формування гуртової ціни підприємства.

Сукупний попит (AD)

Загальний обсяг вітчизняних товарів і послуг, які домогосподарства, фірми, держава та іноземці готові придбати за будь-якого можливого рівня цін в економіці. Крива AD має спадний характер.

Т

Товар

Продукт праці (або послуга), створений не для власного споживання виробника, а для обміну на ринку шляхом купівлі-продажу. Товар характеризується споживчою вартістю (корисністю) та міноюю вартістю (пропорцією обміну).

Ф

Фактори виробництва

Економічні ресурси, задіяні в процесі виробництва. Традиційно виділяють чотири фактори: Праця (приносить дохід — зарплату), Капітал (приносить відсоток), Земля (приносить ренту), Підприємницький хист (приносить прибуток). Сучасні теорії додають п'ятий фактор — Інформацію.

Фіскальна політика

Сукупність заходів держави щодо регулювання макроекономічних процесів шляхом зміни величини та структури державних видатків і системи оподаткування.

Ц

Ціна

Грошовий вираз вартості (або цінності) товару чи послуги. У ринковій економіці ціна формується стихійно як результат взаємодії попиту і пропозиції.

Ч

Чистий внутрішній продукт (ЧВП)

Макроекономічний показник, який розраховується як Валовий внутрішній продукт (ВВП) мінус амортизаційні відрахування. Відображає реальний обсяг продукту, який суспільство може спожити, не зменшуючи при цьому свій накопичений капітал.

Здобувачам спеціальності «Прикладна механіка»:

Використання правильної економічної термінології під час розрахунку ефективності технологічних процесів, складання кошторисів на зварювальні чи механообробні роботи є невід'ємною складовою вашої професійної компетентності.